

КОСОВО И МЕТОХИЈА
– ДЕВЕТ ВЕКОВА ПОСЛЕ*

Тодор Мирковић**

Косово и Метохију, српску јужну покрајину, карактерише изузетно бурна и динамична историја. Заузима простор на којем су се вековима (и миленијумима) сусретали и сукобљавали разни народи и њихови владари.

У раном средњем веку на територију данашњег Косова и Метохије доселили су се Словени, који су се сусрели и сукобили са староседеоцима по имену Албанци. Неколико векова касније том територијом завладали су средњовековни српски владари, које су неких 300 година касније сменили отомански освајачи. Реинтегрисање Косова и Метохије у Србију, пет стотина година касније, извршено је у врло специфичним, ратним условима.

На Косову и Метохији пуних девет векова станују две етничке заједнице – Срби и Албанци, језички, цивилизацијски и конфесионално различити. Љубав, слога и разумевање између њих готово никада није била на завидној висини. Кулминација неслоге избила је на површину пред крај 20. века, која је резултирала у агресији снага НАТО-а на СРЈ/Србију и у насилном издвајању Косова и Метохије из Савезне Републике Југославије и Србије.

Окупација Косова и Метохије и једнострано проглашење независности Косова уз непосредну подршку и помоћ најмоћнијих и најутцајнијих међународних фактора створило је изузетно сложену, за Србију тешко решиву ситуацију. Полазећи управо од наведеног, аутор анализира токове настајања и сада постојећег стања на Косову и односе Србије са својом јужном покрајином и покушава да сагледа могуће путеве изласка из стања стагнације и назадовања у стање просперитета, мира и безбедности у региону.

Кључне речи: *Косово, Косово и Метохија, Космет, Србија, Срби, Албанци, косовски Албанци, оружана борба, САД, НАТО, декларација*

* Чланак представља груписање извода из необјављене студије: **Национална и верска структура и безбедност Балкана**, са извесним допунама и неопходним прилагођавањем и обликовањем за публикавање у виду чланка.

** Проф. др Тодор Мирковић је пуковник у пензији.

Увод

Косово – Косово и Метохија¹, Космет², Косовско-метохијска област, Аутономна Покрајина Косово и Метохија, КиМ, Јужна српска покрајина, све су то називи за територију на југозападу Србије смештену између централне Србије, БЈР Македоније, Албаније и Црне Горе (У даљем тексту најчешће ће бити коришћени називи Косово и Метохија, Косово, Космет). Као посебан геополитички појам Косово и Метохија настало је пре неких сто година (1912), када је одлуком великих сила тај део бивше средњовековне Србије, касније и Отоманске империје, реинтегрисан у Краљевину Србију и Краљевину Црну Гору. Заузима простор од 10.908 km² на којем живи око 2.000.000 становника (према попису из 1991. – 1.956.196, а према процени из 2009. године око 2.100.000, углавном албанске и српске националности).

Територију данашњег Косова и Метохије поседали су различити народ и њоме владали различити владари. У античком и римском добу, већи део североисточне обале Јадранског мора и његову залеђину насељавали су Илири, које су добрим делом асимиловали и/или протерали Словени³. Њиховим потомцима сматрају се данашњи Албанци који насељавају југозападни део Балканског полуострва, укључујући данашње Косово и Метохију.

У стварању своје средњовековне царевине, Срби су на Косово продрли током 12. века и њиме владали неких 300 година. Током отоманске окупације Балкана, Срби су ту власт изгубили, да би је повратили тек почетком 20. века, али у склопу нове државе – Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца.

Етнички и конфесионални састав данашњег Космета често је мењан зависно ко је њиме владао. Међутим, односи између два већинска народа током последњих девет векова – Албанаца и Срба или Срба и Албанаца – никада није био идеалан. Албанци су Србе сматрали дошљацима који су настојали да им наметну свој начин живота, своју културу и своје традиције.

Првих тридесетак година хладног рата (између 1945. и 1980) могло би се сматрати периодом хармоничног живота та два народа, јер је тада албанска заједница на Космету уживала висок степен аутономије и неку врсту заштите шефа заједничке државе – Јосипа Броза Тита. Одласком тог заштитника са сцене, косовски Албанци су све отвореније испољавали жељу за издвајањем из Србије и Југославије. Првобитне демонстрације са захтевом „Косово – Република”, постепено су прерастале у оружану борбу и насилно издвајање Космета од Србије. Тежиште истраживања у овом раду/чланку, с кратким освртом на историју, без којег се тешко може

¹ Реч Метохија потиче од грчке речи *metoht* (заједница), која означава насеобину монаха који обрађују манастирску земљу. У овом случају реч је о југозападном делу косовско-метохијске области која је била претежно у власништво цркава и манастира и коју су обрађивали монаси. Косовски Албанци тај термин не користе. Они га називају област Дукађини по богатој и угледној породици Леке Дукађинија.

² Космет, назив за Косово и Метохију, искован од органа Комунистичке партије 1938. године.

³ Крајем шестог века, Илири су страдали од најезде Визигота, Хуна и Острогота, а нешто касније и од Словена, који су између 6. и 7. века већим делом запосели илирске територије и на просторима данашње Словеније, Хрватске, Босне и Херцеговине асимиловали Илире. На југу Балкана, међутим, Илири су одбили асимиловање и наставили су свој племенски начин живота и наслеђени језик, каже се у Британској енциклопедији (в. Encyclopedia Britanica, Ed. 2005, одредница Albania)

сагледати будућност, стављено је управо на тај процес, на процес јачања захтева косовских Албанаца за остваривање веће самосталности и на одговоре Југославије и Србије на те захтеве, као и на тражење излаза из постојеће изузетно компликоване, могло би се рећи и кризне, ситуације.

Територија и становништво – кратак осврт на историју

Територија југозападнoг дела Балканског полуострва, укључујући територију данашњег Косова, често је мењала и становнике и владаре. У античком добу та територија називана је Дарданија и њоме су владали дардански краљеви. Област Дарданије затим је потпала под власт Македонаца, а после илирских ратова (половина 2. века пре нове ере) потпала је под власт Римске империје. Подела Римске империје на Источну и Западну означила је и њен пад, након чега је наведена територија потпала под власт Византијске царевине⁴.

Током неколико векова нове ере, староседеоци наведене територије Илири, под утицајем римске и византијске, а касније и словенске културе, трансформисани су у нову етничку групу – Албанце, који су се за свој опстанак борили против Визигота, Хуна и Острогота, касније и Словена. Изложени утицају Хеленизма, Албанци су с временом прихватили хришћанство као своју веру, с тим што су они из јужног дела садашње Албаније задржали православље, а са северног, укључујући и Космет, већим делом прешли у католичанство.

На простор данашњег Косова и Метохије, током 6. и 7. века продиру Словени. Најпре се ту усталила бугарска царевина, чија је власт све до 12. века смењивана са византијском⁵. Током 12. века, на Косово почињу да продиру Срби из Рашке, да би наредних триста година Косовом (делом и целим) владала средњовековна Србија⁶. За време њене владавине на Косову су изграђене бројне цркве, манастири и други споменици културе. Косово тог времена било је веома важан део српске државе. Призрен је био престоница српских владара – Душана и Уроша, а Пећ седиште Српске патријаршије. На Косову је, у ствари, утемељена српска средњовековна државност, а оно је постало и средиште српске духовности.

За време владавине династије Немањића, Косово је економски цветало. Рударство, сточарство и пољопривреда нагло су се развијали. Трепча и Ново брдо, рудници племенитих метала, отварали су путеве трговине и представљали су извор

⁴ Деобом Римске империје, територија данашње Албаније улази у Византију, под којом остаје све до 12. века (Опширније види VOJNA ENCIKLOPEDIJA, Beograd, Tom I, одредница Albanija)

⁵ Видети: ISTORIJSKI ATLAS – За националну историју до завршетка Првог светског рата – 1918. г – Знање, Београд, 1954, Карта Балканског полуострва у 9. и 10. веку.

⁶ Према истом извору/Атласу, територију данашњег Космета и околине постепено су освајали српски средњовековни владари. У 9. веку, на пример, јужна граница Рашке обухватала је Скадар, али није Пећ и Приштину. У 12. и 13. веку, јужна граница средњовековне Србије кретала се јужно од Скадра до Врања, изостављајући Призрен и Липљан, градове који су повремено укључивани у Србију у време владавине Стевана Првовенчаног и краља Уроша. Читава територија данашњег Космета припадала је Србији само у време владавине краљева Драгутина, Милутина и Стефана Дечанског. Последњи српски средњовековни владари на Косову били су Вук Бранковић и Балшићи (1371–1459).

„сировина“ за ковницу новца. Процват Косова, међутим, релативно кратко је трајао. Прекинут је најездом отоманских освајача. Током њихове владавине (од 1455. до 1912) на Косову су настале веома крупне етничке, конфесионалне и друге промене са дугорочним дејством. Слом Отоманске империје резултирао је, поред осталог, и враћањем Косова и Метохије Краљевини Србији, односно Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца.⁷

Реинтегрисање Косова у Србију

У Првом балканском рату (8. октобар 1912–30. мај 1913) српска и црногорска војска ослободиле су Косово од отоманске окупације. Српска војска ушла је у источни део те области – у Косово, а црногорска у западни – у Метохију. У исто време, балкански савезници су на Лондонској мировној конференцији (започела рад 16. децембра 1912. године) поставили захтев за поделу територије југозападнoг Балкана насељене Србима/Црногорцима и Албанцима.

На самом почетку заседања, међутим, Конференција је донела одлука о признавању независне кнежевине Албаније, на што је Србија реаговала запоседањем већег дела северне Албаније, а Црна Гора опсадом Скадра. Под притиском западних сила Србија и Црна Гора морале су да напусте наведене територије. Лондонска конференција је 30. маја 1913. завршила свој рад потписивањем Мировног уговора, којим је потврђена одлука о независности Албаније и разграничење земаља које је Балкански савез задобио од Отоманског царства, укључујући разграничење између Албаније с једне, Србије и Црне Горе с друге стране. Тим уговором, у ствари, потврђена је припадност Косова и Метохије тим савезничким земљама. Скупштина Краљевине Србије, позивајући се на одлуке Лондонске мировне конференције, донела је посебну одлуку о интегрисању Косова у Краљевину Србију, док је Метохија уклопљена у Краљевину Црну Гору.

После пораза српске војске у Првом светском рату и њеног повлачења кроз Албанију, Космет су окупирале снаге агресора: Италије, Бугарске и Немачке, тако да је Србији и између 1915. и 1918. године био онемогућен приступ Косову. Након што су француска војска и снаге српске Друге армије извршиле пробој Солунског фронта и ослободиле Косово и Метохију, Косово је реинтегрисано у Краљевину Србију, касније Краљевину Срба, Хрвата и Словенаца, односно Социјалистичку Федеративну Републику Југославију (СФРЈ). Пошто је Црна Гора, на завршетку Првог светског рата сједињена са Србијом, то је и Метохија уклопљена у Србију, односно Краљевину Срба, Хрвата и Словенаца. Тако, од 1918. године па даље до 2006. Косово и Метохија је део Србије – Србије као дела Југославије (Краљевине СХС, касније СФРЈ и СРЈ). Ишодом оружаних сукоба на Косову и Метохији и после агресије НАТО-а на Савезну Републику Југославију/Србију, ситуација на Косову и Метохији, положај и статус те српске јужне покрајине, постала је изузетно сложена и са много неизвесности.

⁷ Југозападни део Космета – Метохија припала је Краљевини Црној Гора, која се 1918. године сјединила са Србијом, па је тако и Метохија припала Србији. (Опширније накнадно).

Демографска структура Космета – међуетнички и међуконфесионални односи

Простор који заузима данашњи Космет (и његова околина) јесте подручје сусрета и сукоба различитих народа и различитих цивилизација. Током последњих девет векова ту су доминантне (и незаобилазне) две етничке групе – Албанци и Срби. Петовековна Отоманска окупација унела је у њихове међусобне односе нову димензију – веру.

Од доласка Срба на Космет крајем 11. и током 12. века, односи између косовских Албанаца и косовских Срба изузетно су сложени – чешће конфронтирајући него хармонични и пријатељски. Албанци, третирани као потомци Илира (постоје теорије и о њиховом кавкаском пореклу), сматрају себе домороцима, а све друге народе и владаре, па и Србе – дошљацима и окупаторима. Такав њихов осећај интензиван је и услед честих промена владавина, а тиме и демографских промена на Космету.

У време постојања српске средњовековне државе и њене владавине Косметом, Срби су представљали већинско становништво. Иако у то време нација није имала ону улогу коју ће имати касније, може се ипак претпоставити да су Срби, на одређен начин, били протежирани. Према Британској енциклопедији, наиме, Илири су пре доласка Словена заузимали просторе дуж читаве Јадранске обале и у залеђу на северу Балкана, њих су претежно асимиловали словенски народи, док су на југу одбили асимиловање и наставили су свој начин живота, каже се у поменутом извору⁸. Мало је вероватно да су Срби, као владоци, имали сасвим коректан однос према староседеоцима и да је слога између Албанаца и Срба била на завидној висини.

Честе промене етничке и конфесионалне структуре

Током вишевековне отоманске владавине Косметом демографски процес текао је у супротном смеру. Већ крајем 14. века долази до померања српског, делом и албанског, становништва на запад и на север Балканског полуострва. Срби са Косова су постепено, али готово непрекидно насељавали Поморавље, Шумадију, Мачву, Срем, Далмацију и Книнску Крајину.

Највеће иселјење Срба са Космета уследило је пред крај 17. века, када је после побуне Срба и њиховог стављања на страну Аустроугарске у њеном неуспелом походу на југ, више од 50.000 Срба (подаци варирају између 40.000 и 100.000) под вођством патријарха Арсенија Чарнојевића Трећег напустило Космет и већим делом прешло на територију данашње Војводине (у Срем). После расељења Срба у Поморавље и Војводину, српско становништво на Космету постало је национална мањина. Велики одлив Срба са Космета настао је и у време Првог српског устанка, када је централна Србија демографски била готово испражњена, па је тај вакуум попуњаван Србима из „Старе Србије”, Црне Горе и Херцеговине.

⁸ „Доселивши се на ове просторе између шестог и осмог века, Словени су запосели илирске територије и на просторима данашње Словеније, Хрватске и Босне и Херцеговине извршили асимиловање Илира. На југу Балкана, међутим, Илири су одбили асимиловање и наставили су свој племенски начин живота и наслеђени језик”, Encyclopedia Britanica, 2005, одредница Albania.

У време турске владавине албанска популација на Косову је увећавана, док је српска редуцирана; измењена је и конфесионална структура Космета. Исламски корпус знатно је повећан и досељењем немалог броја Турака у то подручје. Тако је етничка и верска структура становништва на Косову мењана зависно од тога ко је том територијом владао. У време владавине династије Немањића, на пример, фаворизовани су Срби на штету Шиптара, а у време отоманске владавине поступак је био обрнут: Турци су давали одређене погодности Шиптарима, који су масовније прелазили у ислам. Током отоманске владавине дошло је до демографских померања и на самом Космету. Албанско становништво је из планинских предела Космета и северне Албаније силазило у долине (косовску и метохијску) и попуњавало празнине настајале одласком Срба.

Структуралне промене новијих датума

Промена етничке структуре тог подручја настављена је и после престанка отоманске окупације и прикључења Космета Србији, касније Југославији. Тридесетих година прошлог века, у време владавине Краљевине Југославије, на пример, око 40.000 турских породица је репатрирано, а 60–70.000 Срба је досељено на Космет. У време Другог светског рата са Космета су протерани претходно досељени Срби, а после рата повратак на Космет им није дозвољен. Истовремено велики број Албанаца из Албаније досељен је на Космет и ту се већи део, и без добијеног држављанства, задржао.

Педесетих година прошлог века извршена је поновна репатријација Турака са Космета и из Македоније, а у четрдесетгодишњем периоду (педесетих, шездесетих, седамдесетих и осамдесетих година) велики број Срба и Црногораца (према неким прорачунима око 200.000), под притиском створене албанске већине или из економских разлога, напустило је Косово и Метохију. Тако је етничка структура Космета после Другог светског рата суштински промењена: од приближно 50:50 почетком педесетих година на 75:25 у корист косовских Албанаца крајем осамдесетих година, при чему је однос Срба и Црногораца сведен на мање од 20 одсто укупног броја становника те српске покрајине.⁹

У време агресије НАТО-а на СРЈ и одмах после окончања оружаних сукоба, са Космета је избегло око 250.000 Срба и неалбанаца, тако да се на Косову сада налази око 88 одсто Албанаца, седам одсто Срба и пет одсто осталих (процена из 2009).

Национални покрети и борба косовских Албанаца за независност

Мада су у време отоманске окупације Албанци имали повољнији положај него други народи Балкана, они ипак нису били задовољни отоманском владавином. Следећи примере других балканских народи, они су у другој половини 19. века покренули

⁹ У време југословенске кризе крајем осамдесетих и почетком деведесетих година у средствима јавног информисања западних земаља, нарочито САД, писано је и говорено да на Космету живи 90 одсто Албанаца, а свега 10 одсто осталих, што апсолутно није било тачно. За време НАТО бомбардовања и одмах после, Космет је напустило око 250.000 Срба и Црногораца, а на Космету је је остало око 200.000 неалбанаца, што представља просечно око 15 одсто целокупног броја становника на Космету тог доба. Наведене информације представљале су претприпрему за оправдање унапред планираног кажњавања неподобне Србије.

борбу за независност. Центар те борбе био је управо на Косову. У Призрену је 10. јуна 1878. основана Албанска/Призренска лига¹⁰, а на Косову су вођене борбе против мера које је Porta наметала племенским вођама. На Косову је подигнут и велики албански устанак којим је турска власт била свргнута у Вучитрну, Призрену, Ђаковици и Приштини. Током тих борби Албанци су сурово прогнали косовске и метохијске Србе, јер су их сматрали главним поводом за могуће ширење Србије на југ.

Косовски Албанци, нарочито њихове племенске вође које су имале и оружане јединице, са подозрењем су гледали на присуство Срба/Црногораца на Космету. Они нису с вољом прихватили интегрисање Космета у краљевине Србије и Црне Горе. Још у току Првог балканског рата српска и црногорска војске наишле су на значајнији отпор које су пружиле јединице Исе Бољетинија, Идриза Сеферије и других.

Након стварања Краљевине СХС 1918. године на Космету је отпочео оружани отпор албанских Качака да би исте године био формиран Комитет народне одбране Косова, који се борио за издвајање територија насељених претежно Албанцима из састава Краљевине СХС. Качачки одреди водили су спорадичне борбе све до септембра 1924. године, када су акцијом југословенске војске разбијени, а њихове вође ликвидирале.

У време Другог светског рата, албански сепаратисти и националисти су, уз подршку окупатора, снажније испољили своју агресивност према Србима и Црногорцима, нарочито онима досељеним на Космет између два светска рата¹¹. Током четворогодишње окупације, са Космета је прогнано око 80.000 Срба и Црногораца. После повлачења Немаца са Космета, то подручје заузимају партизани, који наилазе на организован отпор косовских балиста, најжешће у подручју Дренице. Врховни штаб Народноослободилачке борбе био је принуђен да пошаље око 30.000 својих припадника који су у периоду јануар–март 1945. године водили жестоке борбе против балиста и других одметника.

Током читавог 20. века, непрекидно је постојала напетост између српске и албанске заједнице на Космету, прерастајући повремено у оружане сукобе (насилља), нарочито у време Првог балканског, Првог и Другог светског рата. Током хладног рата на Космету је владао „контролисани” мир, који ће у измењеним међународним и локалним условима бити замењен неконтролисаним сукобима.

Сепаратистичке тежње косовских Албанаца

У вишевековном суживоту било је и доброг међусобног разумевања и уважавања између српских/црногорских и албанских племена на Космету и северозападној Албанији, али косовски Албанци, пре свега њихове племенске вође и политичари, у суштини, никада нису били задовољни својом припадношћу Србији, односно Југославији.

¹⁰ Призренска лига (савез) за одбрану права албанског народа. Основана је после српско-турског рата 1877–1878. и црногорско-турског рата 1878, и у време одржавања Берлинског конгреса 1878. године. Лига је упутила Меморандум Берлинском конгресу којим се од великих сила тражи признање националног идентитета Албанаца и аутономија Албаније у оквиру Отоманског царства. (Encyclopedia Britanica, одредница Albanian League). Платформа Лиге, заснована на начелима Велике Албаније, садржавала је и агресиван антисрпски програм, који је трајно оптеретио односе између Срба и Албанаца.

¹¹ Јуна 1942. године премијер Албаније Мустафа Круја боравио је на Космету и том приликом на састанку са албанским вођама, поред осталог, изјавио је: „Морамо да осигурамо да Косово буде очишћено од Срба. Сви Срби који овде живе вековима морају бити сматрани колонистима и послати у концентрационе логоре у Албанији. Срби насељеници требају бити убијени.” В. Димитрије Богдановић, *The Book on Kosovo*, SANU, 1985, стр. 2428

Разлоге за своје незадовољство косовски Албанци налазили су у лошем третману власти Краљевине Југославије. У другој Југославији (СФРЈ) њихов третман био је битно измењен. Космет је добио аутономију, велику слободу одлучивања, могућност школовања и на матерњем језику и друго. Ипак, код већине становништва и дела политичара нарастала је тежња одвајања од Србије и Југославије и прикључење Албанији, као „матичној земљи”.

Косовски Албанци су своје незадовољство испољавали и због тога што су званично били третирани као „националност” (национална мањина), а не као нација (конститутивни народ). Испољавали су га у захтевима за признавање Косова као посебне републике у саставу југословенске федеративне заједнице, а тиме и њихово признање као посебне нације – статус који је Уставом СФРЈ гарантовао право на „осамостаљење до отцепљења”. У тим захтевима увек се крила њихова намера, барем по схватању српског руководства, да се присаједине Албанији.

Све до средине шездесетих година, наведене тежње косовских Албанаца биле су углавном прикривене. Већ почетком шездесетих година, албанско политичко руководство са Косова, које је имало подршку не само руководства Словеније и Хрватске, већ и председника Тита, иступило је с оптужбама да органи унутрашњих послова СФРЈ угрожавају права албанској националној мањини, што је, поред осталог, водило смени Александра Ранковића, Србина, главног руководиоца унутрашњих послова СФРЈ, усвајању нових амандмана на устав из 1963. и коначно усвајању новог Устава од 1974. године.

Уставом из 1974. године аутономним покрајинама – Космету и Војводини дата су права у неким аспектима једнака или већа него што су имале републике¹². (аутономна покрајина, на пример, могла је да стави вето на уставне промене Републике Србије, а Србија није то могла „својим” аутономијама; одлуке Врховног суда Космета биле су извршне – осуђени становник Космета, на пример, није имао право да се жали вишој судској инстанци – у Републици и др.).

Студентске демонстрације и нeredи

Бројне мере које су предузимане на плану удовољења захтевима косовских Албанаца, укључујући смену Александра Ранковића, нису задовољавале албанску политичку, а пре свега интелектуалну елиту. Незадовољство је пренето и у народ. Студентске демонстрације и нeredи у Београду 1968. године пренети су у Приштину, где су студенти изашли и са неким радикалним захтевима. Међутим, први велики нeredи избили су у Приштини 1981. године, одмах после смрти председника Тита.

Студентски протести због „лоше хране” пренети су широм Косова и Метохије, захватајући и раднике рудника Трепча. Званични органи СФРЈ и Србије оштро су реаговали, што је водило даљем заоштравању односа између две етничке заједнице. Масовне јавне демонстрације започете 1981. и настављене током читавих осамдесетих година, са захтевом „Косово – република”, водиле су оштром сукобу са полицијом и органима власти и све већој затегнутости између Албанаца и Срба.

¹² „Уставом од 1974, статус Аутономне Покрајине Космет подигнут је скоро на ниво републике, са владом и локалним органима – легалном и образовном контролом”, каже се у публикацији (билтену) *Conflict Analysis*, Америчког института за мир (US Institute for Peace) од 30. јануара 2008.

Побуне из 1981/1982. на Космету пренете су и у ЈНА, унутар које су косовски Албанци почели да организују своје илегалне групе. У касарни у Параћину, један албански екстремиста Азиз Кељменди, 3. септембра 1987, убио је на спавању четири војника-регрута и ранио пет особа. Тим поводом, министар народне одбране адмирал Бранко Мамула у једном интерном извештају изнео је да је између 1981. и 1987. године откривено 216 илегалних албанских организација са 1.432 члана.

Неуспео покушај заштите српске етничке мањине

Протести и демонстрације настављени су током осамдесетих година са истим захтевом – „Косово – република”, при чему је албанска већина све озбиљније угрожавала српску етничку мањину на Космету¹³. Крајем осамдесетих година Срби су почели да протестују због тога што су их косовске власти дискриминисале и да траже одговарајућу заштиту Србије и Југославије. У таквим условима, 24. априла 1987. године током нереда испред Дома културе у Косову Пољу, Слободан Милошевић је изговорио и ону познату реченицу „Нико не сме да вас бије”,¹⁴ с назнаком на предузимање оштријих мера против насиља према Србима. Марта месеца 1989, покрајинама је одузет статус који су имале по Уставу из 1974. године – статус конститутивног елемента СФРЈ¹⁵, што је изазвало додатно негодовање косовских Албанаца.

После Газиместана уследило је уклањање Албанаца из државних институција, са посла у привреди, јавној администрацији, школству и здравству. Вође Албанаца наставили су протесте. Децембра 1989. године Ибрахим Ругова основао је Косовску демократску лигу народа (ЛДК), која је на септембарским изборима добила доминантну већину. Тако је заоштравање међунационалних односа на Космету настављено, а захтеви Албанаца за добијање републичког статуса су појачани. Вођа косовских Албанаца Ибрахим Ругова¹⁶ промовисао је покрет борбе без насиља да би

¹³ Етничка структура становништва на Космету брзо је мењана у корист албанског ентитета. На Космету је 1946. године, према Британској енциклопедији, била једна половина Албанаца, 1981. повећана је на три четвртине, а 1991. на четири петине. Упоредо с тим, опадало је и учешће Срба и других неалбанаца у укупном броју становника Космета – од приближно половине 1946, на две трећине 1981. и петине 1991. године. Такав тренд последица је изузетно брзог наталитета Албанаца (са највишом стопом у Европи), насељавања Албанаца из суседне Албаније и расељавања Срба, делом (мањим) због економских разлога, а делом (већим) јер су их већински Албанци дискриминисали и угрожавали њихове животе и имовину.

¹⁴ Тој догађају, као и Милошевићев говор на Газиместану 28. јуна 1989, имао је двостран, дијаметрално супротан одјек: кад Срба је пробудио „национална свест” и Милошевића уздигао са ореолом „народног заштитника”, а код косовских Албанаца револт и нови анимозитет према Србима.

¹⁵ Изузев тог важног статусног питања и увођења оштријих мера у контролисању понашања локалних органа власти, покрајинама (Косово и Војводина) је остављена аутономија коју су до тада имале, са извесним ограничењима, мада је у средствима јавног информисања у западним земљама та мера редовно објашњавања као потпуно ускраћена аутономност. Косовски Албанци организовали су паралелни комунални систем и у потпуности се искључили из политичког живота Србије.

¹⁶ Захтеви Ибрахима Ругове сводили су се на добијање републичког статуса. Инсистирао је на преговорима и нудио гаранцију опстанка и безбедност Срба на Косову, очување културних и верских споменика и слободне посете Срба тим споменицима. Милошевић је те захтеве и обећања игнорисао, а када је Панић, Србин, амерички бизнисмен, постао председник Владе Републике Србије, отишао на Косово и загрлио Ругову, Милошевић је уз помоћ и непосредно ангажовање Војислава Шешеља, сменио не само Панића, него и Добрицу Ћосића, првог председника СРЈ.

следеће године (2. јула 1990) под његовим руководством био одржан тајни саста-
нак 114 скупштинских посланика албанске националности, на којем је основана по-
себна скупштина, која је донела декларацију о независности Косова и прогласила
„Републику Косово“. Народна скупштина Републике Србије реаговала је 5. јула
формалним распуштањем Скупштине и Извршног већа Аутономне покрајине Косо-
ва и Метохије, али то није утицало на сепаратистичке активности косовских Алба-
наца. Одмах затим основана је илегална косовска влада са Хајзаром Хајзарајем на
челу и именован министар одбране Бујар Букоши. Истовремено (1991), формирана
је и ослободилачка војска Косова (KLA; Kosovo Liberation Army), која ће отпочети
своје терористичке активности тек у лето 1995. године.

Новоформирана илегална влада деловала је у егзилу, док је унутар Косова ус-
постављен посебан систем локалних власти тако да су на Косову непуних десет го-
дина паралелно деловала два система власти – један званични/легални и један не-
званични/полулегални. Успостављањем властитог система власти, косовски Алба-
нци игнорисали су званичне савезне и републичке институције. Изградили су
мрежу школа, здравствених центара и локалних органа власти у којима су били са-
мо етнички Албанци. Улога Србије ограничавана је на пружање помоћи српском ет-
ничком корпусу и на покушаје одржавања унутрашњег реда.

Припреме за оружану борбу

Док се у БиХ и Хрватској увелико ратовало, косовски Албанци нису се озбиљни-
је хватали оружја; они су се систематски припремали за оружану борбу када се за
то створе повољнији услови¹⁷. Наиме, главни задатак председника илегалне владе
Косова у егзилу био је оснивање илегалних паравојних формација.

Снаге МУП-а СРЈ предузеле су 1993. године опсежну акцију чишћења терена,
током које је део припадника ФАРК ухваћен и ухапшен, а део је пребегao у суседну
Албанију. У даљем развоју догађаја, илегалне војне формације косовских Албана-
ца, које су добрим делом попуњаване дезертерима из ЈНА, нарочито оним који су
се борили у Хрватској, касније и у БиХ на страни Хрвата и муслимана¹⁸, подељене
су на два међусобно надмећућа крила: ФАРК и КЛА. Главнина снага оба крила на-
шла је уточиште у Албанији, где су у њеном северном делу организовали своје ба-
зе, опремали се и обучавали, а на Космету наставили да предузимају акције теро-
ристичког типа¹⁹, укључујући дејства тзв. ударних тројки.

¹⁷ Урбан Тодоро с тим у вези пише: „Током последње декаде 20. века, Албанци су показали да они могу стрпљиво чекати да дође 'њихов дан'. Тако, они нису пожурили са својим захтевима за време рата између Срба и Хрвата, или за време рата у Босни. Чим је криза у Босни окончана и када су они привукли пажњу 'међународне заједнице', озбиљније су се латили оружја и отворено поставили своје захтеве“, Urban Todorov, *The Conflict in Macedonia – Hypotheses for Development*, *New Balkan Policy*, Issue 6, November 2004, p. 1.

¹⁸ Према једном билтену Међународног центра за конверзију из Бона, Немачка, „око 5.000 етничких Албанаца борило се у хрватским и муслиманским формацијама против југословенских или српских снага од којих се један део придружио Албанској ослободилачкој армији“, Bonn Center for Conversion and Saferworld, Bonn, Ge, 2001, Bulletin, p. 4.

¹⁹ Паравојне организације на Косову и у званичним документима САД биле су означене као терористичке организације.

Све до Дејтонског споразума од 1995. године, којим је окончан међуетнички и међуконфесионални рат у БиХ, руководство покрета „Косово – република“, у којим је Ибрахим Ругова још имао главну реч, уздржавало се од отворених оружаних борби ширих размера, уз настојање да се афирмише као покрет без насиља. Међутим, пошто у Дејтону случај Косова није поменут, то су млади лидери косовских Албанаца, како наводи М. Игнатијеф, снажно подржани и помогнути од оних који су стално или привремено радили у иностранству, „почели да планирају устанак”.²⁰ „Била је то косовска емиграција окупљена у заједнице гостујућих радника у Немачкој, Швајцарској, Италији, Француској и САД са седиштем у Цириху (Швајцарска), која је почела да прикупља оружје и припрема кампању 'удари и бежи' на српске полицијске и војне инсталације на Косову”, каже Игнатијеф и додаје, „Оперишући из суседне Албаније, КЛА је најпре била мала група лоше обучена, која је убијала српске полицајце, поштаре и владине службенике, док је српска полиција узвраћала репресалијама усмереним на села која су давала уточиште герилцима КЛА”.²¹

КЛА – терористичка организација

Интензивирање терористичких акција и операција КЛА привукло је пажњу међународне јавности. Средином 1998. године Министарство спољних послова (State Department) Сједињених Америчких Држава ставило је КЛА на листу терористичких организација, а то је учинио такође Конгрес САД и Савет безбедности УН. Међутим, на основу интервенције албанског лобија и неких утицајних личности јавног живота САД²², таква класификација КЛА је уклоњена – КЛА је релативно брзо проглашена као ослободилачка војска Косова.

Охрабрено подршком неких спољних фактора, руководство КЛА је званично прокламовало свој циљ – борбом извојевати издвајање из СРЈ/Србије и прикључење Албанији, а усвојило је и нову стратегију – диверзантским акцијама и терористичким нападима провоцирати Војску СРЈ и милицију Србије на репресалије и на тај начин привући пажњу „међународне заједнице”, придобити њену наклоност, помоћ и подршку. Таква стратегија, неоспорно, дала је одређене резултате.

Други значајан заокрет у јачању, борбеном оспособљавању и у измени стратегије и тактике КЛА представљала је криза у Албанији, која је 1987. године кулминирала у право расуло државе и војске.²³ Из складишта оружја албанске војске, која су постала незаштићена, војне формације косовских Албанаца масовно су се наоружавале²⁴ и припремале за одлучан напад на Космету.

²⁰ М. М. Ignatieff, VIRTUAL WAR – Kosovo and beyond, VIKING, 2000.

²¹ Исто.

²² Роберт Гелбарт, амерички амбасадор у Швајцарској, на пример, сведочећи у Конгресу побијао је тврдње о терористичком карактеру КЛА, а министарка спољних послова, Мадлен Олбрајт је пред истим форумом тврдила да косовска криза није само интерна ствар СР Југославије, дајући јој међународну димензију.

²³ Команда НАТО је предузела операцију „Алба” и интервенцијом својих снага спречила да криза прерасте у оружани сукоб. НАТО је тиме учврстио своје позиције у Албанији и успоставио неку врсту контроле на кретањима у тој земљи. Постоје извесни индикатори да је НАТО тада успоставио и прве контакте са руководством илегалних војних формација косовских Албанаца, посебно са руководством КЛА.

²⁴ Почетком 1997, Албанија је била потпуно дезинтегрисана. Њена армија се растурила а становништво је похрлило за крађом и развлачењем оружја. Цени се да је три милиона граната и бомби и седам-

Добро наоружане, додатно обучене и ојачане снаге КЛА подељене су у две групе: патије; у ударну снагу КЛА и у територијалне јединице (Mbrotjta Territoriale, МТО). Прве су задржане на северу Албаније ради додатне обуке, а друге су упућене на Космет ради успостављања контаката са већ постојећим илегалним органима власти и стварања услова за прихват нових јединица. Њихово деловање на терену потхрањивано је допремом додатних количина наоружања, опреме и других материјалних потреба са територије Албаније.²⁵

Интензивирање војних акција и операција

Значајно ојачане, добро опремљене и обучене, почетком 1998. године на Космет су из Албаније убачене најпре три бригаде, а затим и додатне јединице, које су предузеле жестоку офанзиву. Тако су избили жестоки сукоби између КЛА и Војске СРЈ, која је покушала да разбије КЛА и успостави контролу над Косметом, док је КЛА водила жестоку борбу за очување освојених позиција и задобијање нових. Тако је један герилски рат прерастао у прави грађански, међунационални рат. (Већ средином 1998. године КЛА је имала под својом контролом више од једне половине територије).

Преласком на оружану борбу ширих размера, КЛА је наставила са извођењем препада, диверзантских и терористичких напада на које је било тешко одговорити а да се не повреде недужни цивили. Дворишта косовских Албанаца, наиме, ограђена високим зидовима претварана су у права борбена упоришта (ватрена гнезда) из којих су албански герилци отварали ватру на патроле, војна и полицијска возила, државне службенике (укључујући и етничке Албанце). Снаге Војске СРЈ и милиције у узвраћању ватром, покушавајући да неутралишу те ватрене тачке, неизбежно су угрожавали живот становника и услове њиховог опстанка. Многи су били присиљени да напусте своје домове и потраже смештај у шумама.²⁶

Током читавог јуна и до средине јула КЛА имала је стратегијску иницијативу. Њене јединице биле су опколиле Пећ и Ђаковицу, а Милешево претвориле у седи-

стотина хиљада пушака однето. „То оружје брзо се нашло у рукама косовских герилаца, који су се у Албанији окупили, обучили и преко границе прешли на Косово“ (Ignatieff, исто) Тако ојачани „косовски герилци“, нарочито „крило ФАРК“, почели су да се мешају и у унутрашње послове Албаније, због чега је неколико чланова ФАРК ухапшено, а на Ахмета Краснићија, „министра одбране“ у Тирани је извршен атентат. На место њега постављен је Халити Бихаја, а нова власт у Тирани постајала је све више наклонена другом крилу „ослободилачке војске Косова – КЛА“, које је касније прерасло у обједињену „Ослободилачку војску Косова“ (УЧК).

²⁵ Одговарајуће цивилне и војне службе СРЈ редовно су пратиле, процењивале и указивале на неповољно кретање ситуације на Космету, а неки политичари предлагали преговоре са Ибрахимом Руговом, који је, додуше, све више губио своју моћ утицаја на кретања, али је Милошевић одбијао са „образложењем“ – „Па, на Косову се не ратује и немамо шта да разговарамо“. То је индиректно могло да се тумачи као нека врста изазова или позива на рат па да се онда разговара са позиција силе.

²⁶ „Од гранатирања села око 200.000 људи морало је да напусти своје домове и да потражи смештај у планинама, тако да је читавог лета 1998. 'међународна заједница' оптуживала Милошевића за 'прекомерну употребу ватре' и за покушај 'етничког чишћења' (Ignatiev, исто)".

ште своје команде. Инфилтрирале су се у Суву Реку и заузеле рудник угља у Бела-шевцу. У спровођењу тих активности користиле су претежно герилски тип ратовања – изненадни напади, препаци, заседе. Снаге Југословенске војске и јединице унутрашњих послова Србије покушале су да сузбију активности КЛА, али без конкретнијих резултата. Штавише, ситуација на бојишту постала је још критичнија када су јединице КЛА заузеле Ораховицу и оближња села, упале у манастир Злочиште и, уз учешће локалних Албанаца, манастир опљачкали, монахе депортовале и манастир са пратећим објектима сравнили са земљом.

У таквим условима, СРЈ упутила је на Косово додатне снаге милиције и регуларне војске, као и специјално обучене јединице. Под ударом комбинованих југословенских/српских снага, борбе су са североисточног дела Космета пренете на југозападни део. Борбе су се распламсале око Пећи, Призрена и широм Метохије.

Пребацивање кривице на Савезну Републику Југославију/Србију

Обострано интензивирање борбених дејстава навело је косовске Албанце да масовније напуштају своје домове и да прелазе у суседне државе – Македонију и Албанију, а делом и у СРЈ (Црну Гору), па су неке западне силе, првенствено Сједињене Државе, предузеле додатне притиске на владе СРЈ и Републике Србије.²⁷ Њихови захтеви практично су се сводили на одустајање од борбе и тражење „решења” у преговорима, при чему су се инсистирања САД сводила на то да српска/југословенска страна обустави ватру без неопходне везаности (without linkage) са понашањем друге стране. До стварне обуставе ватре, међутим, није дошло; борбе су настављене и интензивирани. Осудама и претњама међународне заједнице, придружила се и Врховна команда снага НАТО-а у Европи, која крајем новембра ставља део својих снага у повишен степен борбене готовости и издаје једно упозорење („activation warning”) са назнаком спремности за отпочињање ваздухопловне кампање против снага СРЈ.

У тражење решења увучена је и руска страна. Управо на инсистирање бившег председника Руске Федерације Бориса Јељцина, Слободан Милошевић прихватио је довођење на Космет посматрачке мисије ОЕБС-а, која се – јачине од око 2.000 људи, са искусним америчким дипломатом и обавештајним оперативцем Виљемом Вокером (William Walker) на челу – врло брзо (средином октобра 1998) нашла на терену. Упоредо са прихватањем присуства посматрачке мисије на Космету, постигнут је обострани договор о прекиду непријатељстава и повлачењу оперативних јединица Војске Југославије са Космета.

Примирије, међутим, ни том приликом није било дугог века. Већ на почетку 1999. године настављене су оружане борбе, у које су укључене и српске паравој-

²⁷ У склопу тих притисака и претњи, Савет безбедности УН доноси резолуцију бр. 1199 од 23. септембра 1999, у којој се позива на Главу VII Повеље УН и наглашава „велику забринутост због извештаја Генс. о 230.000 прогнаних под дејством прекомерне употребе ватре од стране српске безбедности и Југословенске војске...”

не формације. Дана 15. јануара српске паравојне и полицијске јединице у потери за припадницима КЛА (УЧК) ушле су у село Рачак, где је – према налазу шефа Посматрачке мисије од 15. фебруара – убијено 45 „цивила“. То је касније, поред масовне емиграције косовских Албанаца, које је „међународна заједница“ окарактерисала као „етничко чишћење“, ²⁸ узето као један од главних повода за бомбардовање СРЈ.²⁹

Феномен Рамбује

Под притиском „међународне заједнице“, 19. марта у Рамбујеу (Француска) отпочети су неуспели преговори. Милошевић и његови сарадници проценили су да су постављени неприхватљиви ултимативни услови, који су практично значили намеру окупације Косова, па и читаве СРЈ тако да нису прихватили „понуђене“ услове.³⁰ Југословенски/српски преговарачи напустили су средњовековни дворца без обављеног посла.

Пет дана касније (24. марта), после последњег разговора америчког преговарача Ричарда Холбрука (Richard Holbrook), такође искусног дипломате и обавештајног оперативца, са Милошевићем, отпочето је бомбардовање одабраних циљева на Космету и у унутрашњости Србије.

²⁸ Косовски Албанци показали су изузетну вештину у организовању и спровођењу разноврсних обмана ради изазивања међународне пажње и добијања подршке, па и у овом случају постоје реалне претпоставке да је егзодус народа вршен и на позив њиховог руководства.

²⁹ Стварност догађаја у Рачку остаје и даље мистерија. Извесно је да је у борбама вођеним 15. јануара у долини Рачка било обостраних жртава, нарочито припадника косовских паравојних формација. Неизвесно је да ли је и колико било цивила. Посматрачка мисија под руководством Виљема Вокера „утврдила“ је да је било укупно 45 жртава, углавном цивила. Посебна комисија предвођена Финкињом Хелен Рате извршила је накнадно увид и сачинила извештај који битно одудара од „налаза“ посматрачке мисије, али тај извештај није саопштен јавности. Две године касније она је покушала да га обелодани или конкретније објасни, али је и у томе спречена.

³⁰ Живадин Јовановић, тадашњи министар спољних послова СРЈ и непосредни учесник у разговорима у Рамбујеу, написао је, поред осталог: „Истина је да је српско-југословенска делегација прихватила политичке делове текста, али да није прихватила анексе 2, 5 и 7, којима је предвиђена војна окупација читаве територије СР Југославије, дакле Србије са обе покрајине, и Црне Горе. У тим анексима се говори конкретно о каквој врсти окупације се ради, као на пример, да стране војне снаге (НАТО) могу слободно и бесплатно да користе све копнене, водене и ваздушне просторе и инсталације; да уживају дипломатски имунитет и да не подлежу грађанској или кривичној одговорности за штету или кривична дела почињена на територији СРЈ; да могу носити оружје и када су у цивилном оделу; да у свако доба могу узети на коришћење читав електромагнетски спектар у СРЈ, што значи телевизијске радио, полицијске, фреквенције хитне помоћи, цивилне заштите и друге, без најаве или накнаде; да могу у свако доба ухапсити свако лице (грађанина СРЈ) на територији СРЈ без одлуке или сагласности суда или било којег државног органа“, наводи Ж. Јовановић и додаје: „У Паризу није било покушаја за договор, ни преговора, ни споразума. Амерички представник Кристофер Хил је од српске-југословенске делегације једноставно захтевао да потпише текст који је припремио и сервирао по принципу „узми или остави“. У свом коментару, Живадин Јовановић констатује: „Текст из Рамбујеа био је провокација. То је био изговор за почетак бомбардовања. Документ из Рамбујеа је био такав да ни један одговорни државник не би могао прихватити“. Живадин Јовановић, Рамбује – „Ни преговори ни споразум“, *Политика* (рубрика ПОГЛЕДИ), Београд, 9. фебруар 2012.

Операција „Савезничке снаге” – кажњавање неподобне Србије

Ваздухопловна кампања/агресија НАТО-а на Савезну Републику Југославију, званично означена и као операција „Савезничке снаге” (Operation Allied Force), а у средствима јавног информисања западних земаља и као „хуманитарна” или „милосрдна” операција (операција „Милосрдни анђео”), отпочета је 24. марта 1999. и трајала 78 дана, са готово непроцењивим људским и материјалним последицама. Иницијатор, планер и главни усмеривач „кампање” биле су Сједињене Америчке Државе, подржане од најважнијих западноевропских савезника, а извршилац посла Команда снага НАТО-а у Европи.

Ближи и даљи циљ операције

Према устаљеном моделу, САД су морале да нађу повод, иза којег не стоји (или не мора да стоји) циљ интервентне операције (монтиран инцидент у Јужнокинеском мору ради бомбардовања Северног Вијетнама, напад на поручника морнаричке пешадије САД и његову жену у Панама Ситију ради интервенције у Панаму, „производња” оружја за масовно разарање ради напада на Ирак, итд.).

Повод за агресију на СРЈ нађен је у случају Рачак и „етничком чишћењу” Космета од албанског становништва. То је био само повод, а главни циљ био је уперен према Београду који је требало остварити у неколико етапа. **Непосредан (ближи) циљ, на име, био је насилна промена режима у Београду, а даљи – стварање услова за успостављање најпре привремено, касније и стално независног Косова.**

Бомбардовање је предузето и извршено и ради кажњавања „неподобне” Србије, која никако не може да се у потпуности уклопи у демократску и цивилизацијску шему запада³¹. Сем тога, Сједињене Америчке Државе, које су биле опседнуте комплексом комунизма, СРЈ/Србију означиле су као последње упориште комунизма у Европи одакле „произлазе опасности од заустављања демократских процеса у земаљама централне и југоисточне Европе, па чак и у Совјетском Савезу, односно Руској Федерацији”³². За јавну подршку намеравање операције, такође према устаљеном шаблону, снажно су ангажована средства јавног информисања, која су не само руководство, него и Србе као народ, сатанизовала.

Планери Пентагона и Команде НАТО-а у Европи процењивали су да ће операција бити завршена у року од пет до седам дана³³. Међутим, трајање операције је пролонгирано, интензитет бомбардовања повећаван. Дејствима из ваздуха и са мора подвргну-

³¹ Јухан Галтунг, норвешки математичар и оснивач модерних студија мира с тим у вези у интервјуу за београдску *Политику*, поред осталог, рекао је: „Бомбардовање 1999. године било је акт 'одложеног класичног рата'. Србија је давно било зацртана жртва због западног поимања да та земља има 'погрешну веру' и 'погрешну азбуку'. То није био рат за Косово, већ рат против Срба и Београда”, *Политика*, 16. фебруар 2010.

³² У америчкој штампи наилазило се на „процене” да Србија представља претњу чак и по безбедност Сједињених Америчких Држава.

³³ М. Игнатијеф наводи да је Клинтон ушао у рат верујући да ће нова технологија донети брзу и без ризика победу, али то се није догодило. Ignatieff, исто, р. 61.

ти су многи војни и цивилни објекти – претпостављене концентрације Војске СРЈ, комуникације и мостови на њима, резервоари погонског горива и мазива, дистрибутивна електрична мрежа, радио и ТВ мрежа и друго. Током операције ваздухопловне снаге НАТО-а имале су 37.465 авио-полета (просечно 486 на дан) и избациле око 40.000 тона борбеног терета. Коришћена су најсавременија средства ратне технике, укључујући касетне бомбе и муницију смањене радијације. Средства и методе кибернетичког/сајбер ратовања такође су тестирани у тој операцији. Међутим, захваљујући добром маскирању и вештом маневру, избегнути су већи губици међу припадницима Војске СРЈ³⁴.

Бомбардовање је обустављено доношењем Резолуције 1244 Савета безбедности Уједињених нација и потписивањем Техничког споразума, према којем су јединице Војске СРЈ напустиле Косово. Заједно са Војском СРЈ Косово је напустило и око 250.000 Срба и неалбанаца, од којих је и после непуних петнаест година огромна већина и даље у расељењу. Истовремено је престала да функционише и владајућа структура СРЈ/Србије у јужној српској покрајини. На Космет су ушле снаге НАТО-а, познате по скраћеници КФОР, и цивилна мисија УН (УНМИК), тако да је Косово постало протекторат УН под контролом међународних снага. Политички директорат ослободилачке војске Косова (УЧК), којим је руководио Хашим Тачи, преузео је структуру цивилне власти косовских Албанаца коју је био успоставио Ибрахим Ругова³⁵. Тиме су, у суштини, били постављени темељи будућег одвајања Космета од Србије.

Агресија НАТО-а на СРЈ/Србију имала је веома крупне и далекосежне последице³⁶. Осим људских жртава, при чему се често запостављају трауме и стресови код милиона људи, нарочито деце и омладине, и материјалних разарања, СРЈ, касније Србија, још је и гетоизована и понижена, а сатанизован српски народ тешко је могао да нађе (и налази) пут ка свом окружењу и изван њега³⁷.

Додатна разматрања

Оружане борбе на Косову које су иницирали косовски Албанци ради издвајања Косова из СРЈ и Србије биле су веома комплексне. Косовски Албанци мењали су средства и методе борбе, увек са повећаним интензитетом и просторним ширењем –

³⁴ Генерал Кларк, врховни командант снага НАТО-а у Европи, био је, према Игнатијеву, „крајње искрен рекавши крајем априла (1999): 'после шест недеља бомбардовања на Косову је било више српске војске него на почетку кампање'. М. Ignatieff (исто, р. 62), наводи и следеће речи генерала Кларка: „Па, то и није био прави рат. Отпочет је без формалне објаве и завршен без потпуне победе.”

³⁵ Према наведеном Билтену Центра за конверзију у Бону, Хашим Тачи никада није уважавао ставове и испуњавао захтеве Ибрахима Ругове.

³⁶ У једном документу Европске комисије УН за Европу, с тим у вези, поред осталог, речено је: „Непосредни утицај бомбардовања и војних операција на Косову на привреду СР Југославије био је поражавајући: читави сектори привреде потпуно су уништени, а саобраћај и комуникациска инфраструктура озбиљно оштећени. Сем тога то је имало озбиљне импликације на друге земље, нарочито оне које су у окружењу Југославије..., док је губитак Дунава као главне међународне транспортне руте имало паневропски негативан економски утицај.” UN Commission Economicque pour L'Europe, Le Secretaire Executiff, Geneve, Le 19 Juille, 1999.

³⁷ Опширније в. Тодор Мирковић, Операција „Пустинска олуја” и агресија Северноатлантског пакта на СР Југославију – Сличности и разлике, *Војно дело* 4–5/2000, стр. 71–92.

од демонстрација и протеста, терористичких акција и герилске борбе до преласка на комбиновано: партизанско и класично ратовање. Супротна страна је дуго времена била у дефанзиви. Оштрије мере предузимала је тек 1993. и 1998. године, али замах борбе оружаних формација и народа косовских Албанаца није могао бити заустављен. За успех снага косовских Албанаца у предзавршној етапи рата, поред одлучности и снажне мотивисаности косовских Албанаца, како оних у земљи тако и у иностранству, за постизање независности Косова, била су одлучујућа два момента:

1) **догађаји у Албанији 1997.** године, када је дошло готово до пуног расула албанске државе и војске (заустављено је интервенцијом снага НАТО-а), што су герилци косовских Албанаца искористили да дођу у посед огромних количина наоружања и опреме, да територију северне Албаније искористе за организовање, опремање и пребацивање снага и наоружања на територију Косова и тиме значајно ојачају своју војну моћ; и

2) **непосредна инострана подршка** пружена „ослободилачкој борби“ косовских Албанаца, која се огледала у политичкој подршци, пружању саветодавних услуга и материјалне помоћи³⁸. Поред специјалних служби Немачке и Велике Британије и њиховог прикривеног деловања, на том плану биле су ангазоване искусне дипломате и врхунски стручњаци за обавештајну делатности и специјално ратовање САД, као, на пример: Ричард Холбрук, Вилијам Вокер, Мортон Абрамовић, Роберт Гелбард, Кристофер Хил и други³⁹, које су подржавали и у посао упућивали највиши амерички форуми и личности – Р. Клинтон, М. Олбрајт и други.

³⁸ Према разним изворима, КЛА је, поред помоћи и подршке своје бројне, имућне и утицајне дијаспоре и Албаније, подршку и помоћ добијала и од већег броја западних земаља – Немачке, Француске, Велике Британије и (највеће и најзначајније) – Сједињених Америчких Држава. У лето 1996. године, британски недељник *The Euroreal* објавио је чланак једног француског експерта за Балкан да немачки цивилни и војни обавештајци обучавају и опремају косовске побуњенике ради повратка немачког утицаја на Балкану. Бивши канадски амбасадор у Београду Џејмс Бисет (James Bisset) писао је 1990. како медијски извештаји указују на то да је још 1998. године америчка ЦИА помагала британску специјалну ваздухопловну службу у опремању и обучавању припадника КЛА, као део припрема за очекивану НАТО интервенцију када „Косово буде у пламену“.

³⁹ **Ричард Холбрук** (1931–2010) стигао је искуство радом у Државном секретаријату САД – помоћник државног секретара за Азију (1977–81) и за Европу (1994–96) и у обављању посла амбасадора САД у Немачкој (1993–94). У својству помоћника државног секретара за Европу непосредно је био ангажован у преговорима са Слободаном Милошевићем. У томе је имао пуну подршку госпође Олбрајт и поверење председника Клинтона, с којим је био у добрим пријатељским односима. (Касније је водио председничку кампању госпође Клинтон.). Имао је значајну улогу у постизању Дејтонског споразума. У односима са Слободаном Милошевићем, Холбрук се кретао двоколосечно: преко дана је разговарао са Милошевићем, а преко ноћи са руководиоцима „Косовске ослободилачке армије“ (КЛА). Уз сагласност и по налогу госпође Олбрајт, саветовао је руководство КЛА да се одрекне циља припајања Косова Албанији у корист циља стварања независног Косова, јер ће на тај начин добити лакшу и јачу подршку међународне јавности. Милошевић је промовисао као јединог политичара на Балкану с којим се може и треба разговарати да би му касније окренуо леђа и потражио средства и методе како да га скине с положаја и доведе у Хаг.

Вилијам Вокер (1935–), ветеран америчке спољне политике, своју дипломатску каријеру и вештину у вођењу специјалног рата стигао је службовањем претежно у земљама латинске Америке. У Ел Салвадору и Хондурасу непосредно је руководио употребом специјалних снага КоВ САД у сузбијању устаничких покрета у тим земљама. Средином деведесетих година прошлог века (1994–97) био је потпредседник Националног војног универзитета (највише војне школске установе САД) у Вашингтону, а 1997. постављен је за специјалног представника генералног секретара УН у источној Славонији да би потом био постављен за шефа Верификационе мисије ОЕБС на Косову. Његова улога у тој мисији нарочито је по-

Југословенско-српско руководство са самоувереним Слободаном Милошевићем на челу⁴⁰ није било у стању ни да извуче поуке из претходног петогодишњег бесциљног ратовања у Словенији, Хрватској и Босни и Херцеговини и да потражи друга, бескрвна, решења. Решења су тражили и проналазили поменути искусни амерички политичари, дипломате и обавештајци. Југословенско-српско руководство није било у стању да на време процени опасност која му прети и да потражи безболнија решења. Чекало је да Савет безбедности донесе три резолуције с позивом на Главу VII Повеље УН и да НАТО у два наврата ставља своје снаге у стање приправности и указује на могућност предузимања радикалних мера, па чак ни онда да покуша и избегне најгоре – бомбардовање и страдање народа.

зната по случају Рачак од 15. јануара 1999, који и даље остаје неразјашњен. (Постоје индиције да је тај случај добрим делом монтиран да би снаге СРЈ/Србије биле што оштрије окривљене не само за прекомерну употребу силе него и за злочине и међународна заједница позвана на оштрију акцију.). За допринос који је дао победи КЛА, управо на десетогодишњицу случаја Рачак, добио је златну медаљу од председника и премијера Косова г. Тачија, а нешто раније (24. новембра 2009. године) Вокер је проглашен почасним грађанином Албаније.

Мортон Абрамовић (1933–) своју каријеру градио је у служби спољне политике и у дипломатској служби САД. Био је, поред осталог, заменик помоћника државног секретара за аналитичке послове (1974–78), амбасадор САД у Тајланду (1978–1981) и у Турској (1988–91). Пензионисан је 1991. године из државне службе да би постао шеф познате Карнегијеве фондације за међународни мир и председник Међународне кризне групе те фондације. Радом у тим форумима почео је интензивно да се бави проблемима Балкана. Значајну „помоћ“ у том раду пружила му је јака албанска емиграција у САД, па је с временом постао један од највећих албанских лобиста у америчком Конгресу, усмеравајући своју делатност првенствено према Косову и односима Србије према тој својој покрајини. Мортон Абрамовић био је главни политички саветник делегације косовских Албанаца на „преговорима“ у Рамбујеу – „почаст“ коју је заслужио претходним вишегодишњим деловањем у корист косовских Албанаца. Познате су његове изјаве дате *Новој Борби* 21. децембра 1997. да је Косово рак који изједа Србију или „Док се не реши косовски проблем Србија неће бити здрава земља“. У томе је, наравно, садржана његова алузија да Србија треба што пре да се „отараси“ Косова, али и истина. Време и људи у њему учинили су своје. **Вишегодишње подржавање Срба у Книнској Крајини и у Босни и Херцеговини материјално и психички су крајње исцрпили Србију и то се наста-вља са Косовом, тако да се „метастаза“ полако шири на њен главни део.**

Роберт С. Гелбард рођен у Њујорк Ситију 1941. године. Од ране младости је у служби спољних и обавештајних послова. После службе у Мировном корпусу у Боливији 1964–1966. године бива примљен у Министарство спољних послова и наставља службу у разним земљама и деловима света, претежно у кризним подручјима – Филипини, Бразил, итд. Средином деведесетих година био је специјални представник председника САД за Балкан са седиштем у Сарајеву. С тог положаја посебно је био одговоран за све аспекте америчке политике на Балкану, нарочито у Босни и Херцеговини, Србији и Црној Гори и у Хрватској, те за надгледање спровођења Дејтонског споразума. У пролеће 1998. године сусрео се са Слободаном Милошевићем којом приликом га је упозорио на могућност бомбардовања од снага НАТО-а, а у Конгресу САД заступао је тезу о потреби бомбардовања Србије. У исто време, у Цириху, Швајцарска, сусрео се са политичким руководиоцима КЛА, којима је пренео подршку владе САД и саветовао како и с којим циљем да се боре.

„Последњи човек у (том) тиму био је **Шон Бернас** који је непрекидно контактирао са герилцима крећући се од 'слободних зона' до удаљених фарми, безбедних кућа и пошумљених предела“, каже М. Ignatieff (Исто, р. 23)

Кристофер Хил, као и претходно наведени, спадао је у елиту дипломатског и обавештајног кадра САД. У време косовске кризе био је амбасадор САД у Македонији и специјални представник председника Клинтона за Косово. У том својству играо је улогу „летећег амбасадора“ у посредовању између Милошевића и Ругове. Био је у саставу америчке делегације у Рамбујеу, где је имао улогу помоћника Ричарда Холбрука.

⁴⁰ „Тај самовољник није имао разума да увиди да је на страну Албанаца стала Америка, Европа, НАТО, да читав Запад и неколико исламских земаља ратује за албанско Косово“, Добрица Ћосић, Исто, стр. 72.

Ограничене надлежности над Косовом и Метохијом

Објективно, Србија готово никада, изузев у време династије Немањића и неколико година уочи Првог светског рата, није имала пуну надлежност над Косметом. Између два светска рата, Космет је био део Југославије и под њеном јурисдикцијом. После Другог светског рата Космет је постао „аутономна област Србије”. Његова аутономна права загарантована су Уставом ФНРЈ/СФРЈ, а прецизирана Уставом НР Србије, са широким правима у области привреде, националне, културне и социјалне делатности, правног поретка и права грађана, „које делатности покрајина самостално решава”. Уставом СФРЈ од 1974. аутономна права Космета су знатно повећана, а надлежности Републике Србије у односу на своје покрајине знатно смањене. Космет је практично постао аутономни елеменат Федерације.

Једнострано проглашење Косова републиком (1990) и илегално успостављање паралелних илегалних органа власти и управе, укључујући развој једнонационалне мреже школства, здравственог осигурања и друго, надлежности Републике Србије на Космету су још више смањене, сведене су на одржавање „унутрашњег реда”, тј. на борбу против већ организованих паравојних формација.

Током последње деценије 20. века практично се није знало ко Косметом руководи и влада. Парадржавне и паравојне структуре косовских Албанаца су јачале, а оружане борбе интензивирале. Пред крај те деценије (у јесен 1998) „косовска криза” је интернационализована. Од „међународне заједнице” све чешће су пристизала упозорења, а у Савету безбедности УН доношене су резолуције о прекомерној употреби силе од СР Југославије/Србије и указивано на последице.⁴¹

Прихваћено губљење надлежности

У интернационализовање косовске кризе увучена је и администрација Слобода Милошевића, који је прихватио контакте и преговоре са „изасланицима” међународне заједнице: најпре са руским председником Јељцином договорио, а затим са америчким представником Ричардом Холбруком, потписао споразум о успостављању верификационе мисије од 2.000 људи. Тим споразумом наведена мисија овлашћује се да организује и одржава присуство посматрача било где на Косову; да се придружи јединицама српске полиције и патролама у покрету; да помогне у координацији хуманитарних напора у повратку људи (расељених Албанаца) својим кућама. Међутим, тим споразумом није била предвиђена контрола КЛА, која је интензивирала регруписавање и јачање својих снага.

⁴¹ Резолуцијом СБУН бр. 1160 од 31. марта 1998, с позивом на члан VII Повеље УН, од СРЈ се захтева да одмах предузме неопходне кораке ка постизању решења косовског проблема путем преговора и да спроведе мере које је предложила Контакт група од 25. маја исте године, а у Резолуцији бр. 1199 од 23. септембра исте године наглашено је да је „Савет безбедности дубоко забринут због новог интензивирања борби на Косову и нарочито прекомерном и неселективном употребом силе од стране српских снага безбедности и Југословенске армије, које је резултирало бројним цивилним жртвама и, према процени генералног секретара, расељавање 230.000 особа из њихових кућа”. (в. ДОКУМЕНТИ – Међународна заједница и Косово, Хелсиншки комитет за људска права у Србији, 1998)

Неколико дана касније (октобар 1998) у Београду је боравио командант снага НАТО-а у Европи, који је са начелником Генералштаба генералом Перишићем постигао договор о „контроли неба” и успостављању система НАТО-а за верификацију/надгледање из ваздуха. Тим договором дато је право НАТО-у с једне стране да има неограничен надзор из ваздуха над Косметом, а с друге преузета је обавеза да се систем ПВО СРЈ уклони са Косова или смести у посебне области и да током посматрачких летова ниједна борбена летелица Југославије неће надлетати Косово и околину. Ти споразуми, на које се позива и Резолуција СБУН 1203 од 24. октобра 1998, представљали су почетак препуштања „контроле сукоба” на Косову органима „међународне заједнице”, односно Србија је тада почела да напушта Космет и да га препушта међународним форумима и, у крајњем, већ успостављеним органима власти косовских Албанаца.

Граница са капитулацијом

Највећи губитак надлежности, који се граничи са капитулацијом, СРЈ/Србије над Косметом учињен је потписивањем Војно-техничког (или Кумановског) споразума 9. јуна 1999. године. Споразум је потписан у изузетно неповољним условима – у време интензивног бомбардовања СРЈ/Србије од стране снага НАТО и од „међународне заједнице” условљен престанак тог бомбардовања.

Одредбама Кумановског споразума, наиме, предвиђено је, поред осталог, етапно повлачење свих оружаних формација СРЈ/Србије са Космета⁴², преношење свих надлежности на команданта Међународних снага безбедности (International Security Force), који се обавезује на сарадњу са органима локалних власти Косова (тим споразумом СРЈ/Србија признала је *de facto* постојање те власти), као и са цивилним и војним властима СРЈ/Србије. Споразумом је предвиђена могућност повратка дела снага СРЈ на Косово⁴³, али је та могућност касније постала неостварива.

Кумановским споразумом предвиђено је такође формирање копнене и ваздухопловне зоне безбедности изван граница Космета, у оквиру којих не могу да се распоређују снаге Војске СРЈ које се повлаче са Космета. Потписивањем тог споразума практично је потписана капитулација са извесним ограничењима, иако неуставно и неадекватно објашњено. У току даљег развоја догађаја, „привремена” влада на Космету све више је јачала своје позиције и учвршћивала односе са САД, главним поборником и заштитником независног Косова, да би 18. фебруара 2008. једнострано прогласила независност Косова од 10.887 km² површине са нешто више од два милиона становника.

⁴² То обухвата „регуларне копнене и поморске снаге, наоружане цивилне групе, одговарајуће паравојне групе, ваздухопловне снаге, националну гарду, граничну полицију, резерву копнене војске, војну полицију, органе савезног и републичког министарства унутрашњих послова, антитерористичке јединице и све друге групе и појединце које тако значи командант Међународних снага безбедности (КФОР-а)”, Члан I, тач. Ц. Споразума.

⁴³ Опширније в. Military Technical Agreement, June 9, 1999.

Размрсивање најзамршенијег балканског чвора

Једнострано проглашење независности Косова отворило је нову страницу у историји српско-албанских односа. Озбиљност проблема огледа се у чињеници што се покушава силом одузети Србији 15 одсто њене територије.

Велике силе су се кроз историју бориле за освајање нових, углавном туђих, територија, док су се мале земље, природно, бориле за очување властите. Борба за територије се наставља. Велика Британија је недавно (1982) водила рат за очување управе над Фокландским острвима и наставља спор са Аргентином. Један посланик у Сабору Хрватске у расправи о разграничењу са суседима, рече да се за стопу земље потеже оружје, а Кина и Јапан покрећу ратне бродове због недефинисаног власништва групе ненасељених острва (стене које стрче изнад површине мора) и прете једна другој оружаним сукобом. Како се онда Србија не би борила за своју територију, која није било каква, већ њена постојбина – средиште државности и духовности њеног народа. Питање је, међутим, како, којим средствима и којим начином да се бори?

Моруће опције

Више од шест година од једностраног проглашења независности Косова, наставља се, за Србију изузетно компликовано и готово нерешиво питање – шта даље? На Космету је успостављена архитектура „надгледане“ власти и управе, уз подршку најмоћнијих и најутицајних међународних фактора (САД, Европска унија, НАТО). Србија Космет и даље сматра својом територијом, али јој практично нема приступ.

Ставови Србије и начин на који се бори за своја права (политичким и дипломатским средствима) су, неоспорно, оправдани. У датим међународним околностима она можда може и да истраје у тим ставовима, али да ли и шта може да оствари применом прокламованих метода и средстава? Реално, изглед за постизање неких значајнијих резултата су мали или никакви. Ако је тако, која је онда друга опција? Да ли прибећи употреби силе по принципу: „Нешто силом узето, силом се враћа“. То је могуће – ратна опција је отворена и вероватно има оних ратоборних који би радо прибегли примени те опције (Милошевић је, као Сервантесов Дон Кихот де ла Манча хрлио да се бори против оног за Србију непобедивог, па је Србију довео на ивицу понора!).

Међутим, **Србија данас** осакаћена и ослабљена **не сме ратовати**. Србија је много ратовала и много губила. Губила је оно што јој је најдрагоценије и што се вратити или надокнадити не може – **губила је људски потенцијал**. У оружаним сукобима на тлу бивше Југославије, Срби као народ изгубили су више него у било којем ранијем рату (на рачунајући, наравно, само губитке на фронту, већ и отишле у свет, нерођену децу – кад се ратује деца се не рађају!) због чега се њен демографски корпус нагло смањује. Само у последњих десет година постконфликтног периода (2002–2011) на територији Србије, без Космета, било је близу 380.000 становника мање, а да не говоримо о смањењу Срба у суседним државама (У Хрватској од 12 опало на 5 одсто, на Космету од око 15 на мање од седам, а у Босни и Херцеговини од 39 на 37 одсто).

Србија је и раније демографски пражњена; крајем 17. и на почетку 19. века, на пример. Настајање вакуума попуњавано је досељавањем из окружења. Међутим, ти готово традиционални извори људског потенцијала се празне, исцрпљују. Само

богата и стабилна Србија могла би да рачуна на заустављање негативног популационог тренда изнутра и приливе споља, а нерешено питање односа са Косовом отежава настајање таквих услова.

Косово, наимае, данас исцрпљује Србију психички и материјално. Окупирано питањима Космета, српско руководство одвучено је од решавања економских и социјалних проблема; беспомоћно каскајући на зачељу готово свих балканских земаља. Због тога се ток одлива мозга и мишића не прекида; демографско пражњење Србије се наставља, а **без народа нема државе!**

Академик Добрица Ћосић тражи „да се Србија што пре ослободи Косова“ (у „Тужем веку“, 2011)⁴⁴. Пионир у захтевима за решавање косовског проблема, академик Ћосић, неоспорно, има визију, али Србија не може и не сме да се „ослободи Косова“, с којим је многобројним нитима повезана. Покидане нити треба да се наставе, као што треба да се настави живот и умножавање свих народа са ових простора. Да би се то и постигло, Србија мора да тражи нове путеве и нова средства за своје присуство на Космету, не губећи историјску и другу везу са народом (не само српским!) и историјским споменицима. Питање је само како?

С ким и како у размрсивање најзамршенијег балканског чвора?

Најновије иницијативе српског руководства (Николић, Дачић, Вучић), највероватније подржане споља (САД),⁴⁵ упућују на помисао да Србија своје максималистичке захтеве (Косово у Србији) своди на заштиту српског корпуса и српских културних добара на Косову. То може да, краткорочно посматрано, изгледа добро, можда и једино могуће. То су питања која Србија максимално може да добије, а минимално у односу на оно што она жели и тражи.

Међутим, преговори се воде под окриљем Европске уније, која и у овом случају спроводи жељу САД. Спровођење постигнутих договора и споразума треба да гарантују међународни форуми на Косову (УНМИК и ЕУЛЕКС). Уједињене нације већ годинама своје надлежности на Косову преносе на Европску унију, која, са своје стране, размишља о напуштању Косова и преношењу својих надлежности на локалне органе власти. Вероватно, Косово ће напустити и остатак снага КФОР-а, изузев снага оних земаља које ће се задржати на Косову, али првенствено због стратегијских разлога, без обавеза очувања мира. Ако се, међутим, догађаји буду развијали тим редом, а они вероватно хоће све дотле док у некој даљој будућности не дође до крупних промена у међународним односима, онда се поставља питање: ко ће да гарантује спровођење постигнутих споразума и с ким ће Србија о томе и заштити њених националних интереса на Косову да преговара? Ко ме ће се с тим у вези обратити – Њујорку, Вашингтону, Бриселу, Москви? Или ће се ослонити на властите снаге? Које?

⁴⁴ „Треба се што пре ослободити Косова и спасити Србију, залуђену обманама, смалаксалу поразима, с нагласком да време не ради за нас“, каже академик Ћосић.

⁴⁵ Паскал Мило, бивши министар спољних послова Албаније, на деветој конференцији Европског центра за мир и развој Универзитета за мир основаног од Уједињених нација, одржаној у Београду 11. и 12. октобра 2013. године о помирењу и толеранцији на Балкану, у свом реферату изнео је, поред осталог, да су преговори у Бриселу отпочети и воде се под притиском САД на Београд и Приштину, вероватно више на Приштину.

У одговору на та и многа друга питања, тражење решења морало би бити усмерено ка обезбеђењу боље и срећније будућности, бољег и просперитетнијег живота у миру и безбедности српског и албанског народа, али и народа у окружењу. То, као и превазилажење заосталости у развоју, заустављање негативног демографског тренда и континуиране емиграције, означено као циљу, не може се постићи путем конфронтације, изолације и позивањем на права стечена у прошлости. Савремени услови траже савремене приступе у решавању датих проблема.

Србија вероватно неће моћи трајно, или у неком дугорочнијем периоду, да се ослања на подршку страних чинилаца помоћи у обезбеђењу и заштити њених интереса на Космету, који се, у суштини, свode на: повољан статус и безбедан опстанак српске заједнице на Космету, безбедан повратак расељених, очување историјских споменика и верских институција и слободно кретање грађана Србије на територији Космета. Брига о албанском народу, с којим су Срби вековима делили судбину, а које садашњи српски политичари сматрају својим грађанима, али их и не помињу, такође не треба да буде запостављена.

Најкраћи и најнепосреднији пут ка могућем обезбеђењу тих и других интереса Србије на Космету води ка Приштини. Не запостављајући добронамерну инострану подршку (али и не губећи увек из вида њену пристрасност), Београд треба да смогне довољно снаге и храбрости и да приступи конструктивним разговорима са Приштином, јер је она најближа проблемима и најмоћнија у деловању на тој територији.

Закључак

Релативно мали регион Југоисточне Европе – Балкан подложен је честим променама. На Балкану је настао процват и пропаст Римске империје, где је и Византијско царство доживело свој неуспех. Посредством Балкана ширено је хришћанство где је дошло и до његовог раскола. На Балкану је мењана етничка и верска структура; једни народи су се досељавали и насељавали, други одлазили и ишчезавали. Сукоби између придошлица и староседелаца били су неизбежна појава, као и између самих придошлица. Из међусобних борби формиране су националне и државне заједнице, укључујући и царевине, које су релативно брзо настајале и још брже нестајале. Путевима њиховог формирања стварани су корени мржње и нетрпељивости, међусобно надметање и сукобљавање.

Вишевековно потпадање балканских народа под окупацију великих сила није гасило њихова дубоко усађена национална осећања и верска опредељења; у неким аспектима чак их је и јачало, а неке братске народе зближавало. Крајем 18. и почетком 19. века ослободилачки покрети ширили су се целим Балканом. У том процесу искрсла је племенита **идеја југословенства**, која нажалост није издржала пробу времена.

У постојећим међународним условима и у постојећем односу снага у свету, не постоје реални изгледи који би указивали на могућност реинтегрисања Космета у матичну државу Србију. С друге стране, искуства из припадања Космета Србији током последњих сто година не упућују на могућност хармоничног живота, одрживог развоја и стабилног мира у тој мултинационалној и вишерелигијској држави, која би се све више претварала у двоетничку и двокофесионалну заједницу са мноштвом унутрашњих супротности.

Постигнути резултати у бриселским преговорима, изгледа, задовољавају садашњу политичку номенклатуру Србије. Међутим очекивање да ће исти чиниоци који

посредују тим преговорима трајно бити наклоњени Србији и штити њене интересе на Косову у великој је неизвесности. Сем тога, ти односи и постојеће стање у односима Београд–Приштина настављају да психички и материјално исцрпљују Србију, коче њен развој и демографски је празне.

У решавању крупних проблема, некада се мора ићи пречицом. Прихватања постојећег стања или евентуално чекање на промене снага у свету па онда ићи на радикална решења било би праћено са много неизвесности. Због тога, а с циљем изласка из постојеће стагнације и бесперспективног стања, успостављање контаката и отпочињање развоја односа и сарадње Београда и Приштине, императиви су времена. То подразумева и интензиван рад на помирењу два завађена народа и њиховог постепеног зближавања. Балкански политичари често користе омиљену реч „лидерства“, у смислу регионалног и ширег лидерства у разним областима делатности. Србија са својим потенцијалима и практичном делатношћу треба да обезбеди себи улогу лидера у помирењу и сарадњи са свим суседима и тиме допринесе бржем постизању жељеног циља – укључењу у европске интеграционе токове.

Литература

1. *Encyclopedia Britanica*, London, 2005
2. *Vojna enciklopedija*, Beograd, 1965.
3. *Wikipedia, free Encyclopedia* (в. чланак Kosovo war)
4. *Историјски атлас* – За националну историју (Србије) до завршетка Првог светског рата, Знање, Београд, 1954.
5. *Stanovništvo slovenskog porijekla u Albaniji*, Istorijски институт SR Crne Gore, Titograd, 1991.
6. *UN Security council Resolution 1196*, September 23, 1998
7. *UN Security council Resolution 1244*, June 10, 1999
8. *Military Technical Agreement*, June 9, 1999
9. *Conflict analyses, Bulletin*, US Institute for Peace, January 2008
10. *Bonn Center for Conversion and Saferworld Bulletin*, November 2001
11. *DOKUMENTI, Međunarodna zajednica i Kosovo*, Helsinški комитет за
12. *Људска права у Србији*, 1998.
13. Bogdanović, D.: *The Book on Kosovo*, SANU, Beograd, 1985.
14. Михаиловић, Ж.: *Покошене косовске истине*, Београд, 1986.
15. Мирковић, Т.: Пустинска олуја и Агресија НАТО на СРЈ – сличности и разлике, *Војно дело*, 4–5/2000, стр. 71–92
16. Томић, Д.: *Косовски Левијатан – НАТО агресија и разарање мултиетничког друштва*, Београд, 2000.
17. Ignatieff, M. M.: *Virtual War*, Viking press, 2000
18. Gallois, P., M.: *Stradanje naroda koji je uvek rekao: „Ne“!*, ECPD, Beograd, 2001”
19. Todorov, U.: *The Conflict in Macedonia*, New Balkan Policy, November 2004.
20. Ћосић, Д.: *У туђем свету*, Службени гласник, Београд, 2013.
21. Јовановић, Ж.: Рамбује – ни преговори, ни споразум, *Политика* (рубрика Погледи), 9. фебруар 2012, Београд
22. Арванитис, Н.: *Балкански чвор*, Београд, 2002.